

HORATIUS A MAGYAR IRODALOMBAN.

(Első közlemény.)

I.

Horatius a magyar költők szellemvilágában.

Régi igazság, hogy minden korszak csak a letűnt évszázadok, évezredek kiküzdött eredményeire, tanulságaira építhet biztosan az irodalomban is. Minden irodalmi fejlődés a *multa* támaszkodik: magába olvasztja más, előtte virágzott irodalmak termésének értékeit, anyagát is, formakincsét is.

Ha ilyen szempontból, az eredetiség mértékével vizsgáljuk visszamenőleg az egyes irodalmakat, az összes nyugati irodalmak fejlődésének széles folyama mint végső forráshoz, a görög irodalomhoz vezet bennünket. Annál meglepőbb ez, mert Róma hatása a modern irodalmakra sokkal közvetlenebb, mint Athéné.

Igy bánt Quirina Maeonis dalával:
S Virgil s Horác s Pindarnak és Homérnak
Virágaikból fűztek koszorút
A föld nagy asszonyának homlokára.

(Kazinczy, *Berzsenyihez.*)

Mert a «*Graeca sunt: non leguntur*» barbár átka mindig erősebb visszhangot keltett főleg a poétai berkekben, mint az *Ars Poëtica* majd kétezzer éves híres tanácsa:

... Vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu, versate diurna.

De talán sehol sem talált annyi zárt fülre ez a görög szellem egyetemes érvényét hirdető horatiusi tanítás, mint hazánkban. Hiába emelte fel lelkesítő szavát Kazinczy a Berzsenyihez írt episztolájában, hasztalanul hirdette, hogy

Nyert a magyar dal, amidőn görög
Tetőkre léptetett . . .

a magyar költői berekben *Hellenis*¹ — így nevezte a «szent öreg» a görög költészet műsáját — mindig csak túrt alak,

¹ A lelkes nyelvújító külön műzsaneveket alkotott. *Hellenis* vagy Maeonis az ő szótárában a görög, Quirina a római, Torquata az olasz, Louison a francia, Goethchen a német költészet műsája.

valóságos Hamupipőke maradt *Quirina*, a római költészet «istennéje» mellett.

Sohasem tűnt ez ki jobban, mint a XVIII. század utolsó negyedében, mikor a magyar testőrség irodalmi fellépésének lelkesítő hatása alatt a franciás és a hagyományos irány mellett megszületett az ú. n. ó-klaszikai vagy deákos iskola is.

A magyar renaissance eme három irányának mindegyik tagja érezte irodalmunk és műveltségünk elmaradottságát. Ezért az írók egész sora lépett sorompóba, hogy bár különböző irányt követve, egyaránt a hazafiság szent oltárán áldozzanak. És míg egyrészt a magyar irodalom régtől parlagon heverő mezejét a művészi alkotás virágaival iparkodtak feldíszíteni, másrészt a szunnyadó nemzeti érzést és öntudatot is igyekeztek álmából felrázni. Bessenyeit, Baróti Szabót és Dugonicsot egyaránt a hazafiság lángja hevítette. De mivel irodalmunkban hiányoztak a szükséges előzmények, íróinknak idegenben, a fejlettebb római, francia vagy német irodalmakban kellett mintaképeket keresniük. Így lett újjászületett irodalmunk első sorban utánzó, fordító.

Az írók egyrésze, jobbára deákos műveltségű szerzetesek, az ó-klaszikus írók szépségein, idealizmusán, nemes egyszerűségén és formai tökéletességén lelkesülve,¹ részint azok fordításával, részint utánzásával iparkodtak irodalmunkat tökéletesíteni s nyelvünk és verselésünk nehézkes, költőietlen, elparlagiasodott voltán segíteni. Ez az iskola, mely kivált középosztályunk deákos műveltségénél fogva ért el nagy hatást, Baróti Szabó Dávid fellépésével, az 1777-ben kiadott *Új mértékre vett különb verseivel* kezdődik és 1820 tájáig, tehát egy fél-századon át játszik nevezetesebb szerepet a magyar irodalomban. De korántsem Berzsenyinél végződik, hanem hatásaiiban még a nemzeti költészet termékein is érzik a tiburvölgyi virágok illata. Lendületet Virág Benedek ad neki, virágzása tetőpontját pedig Berzsenyi Dániellel éri el.

Az iskolának mintaképe, középpontja, szellemi mentora Horatius, a római lírikusnak elsősorban ódái és episztolái. Igaz ugyan, hogy egyik-másik költőn Vergilius, Ovidius, Catullus, Propertius, stb. hatása is érzik, de ez Horatius kultuszával összemérve oly elenyészően csekély, hogy a magyar klasszicizmus a szó igaz értelmében voltaképpen Horatianizmus.

E nagy költő varázsa oly átalakító, hogy hazánk szellemben valóságos klasszikus földdé válik, hol a csecsemőnek «Lucina ad származást, Minerva bölcseséget s isteni elmét, Cythere

¹ Nagy Ferencz *Ódák Horác' mértékeinn* c. műve *Előbeszédében* így ír: «a' Görög és Római poetáknak mértékeit kövessük, kiknek betsek mind a' Versek külső formájára, mind az izlésre nézve, nem elébb, hanem e' Világgal fog elmúlni.» 3. l.

győzhetetlen bájt... Plutus pedig nagy birtokot.» Geniusok vezetik «éltünk rögzös határain» a kisdedeket és támogatják a roskadozó öregot. A nap pályáján Phoebus aranyszekere jár; a csöndes éjeken Luna világít. Apollo a Kárpátok helyett Soracte hófödte bércé és Tempe völgye felett hajtja arany-sörényű paripáit.

A múzsaberkek megnépesednek gráciákkal, najádokkal, nimfákkal: «A' gratia az iker testvérekkel és nymphákkal meztelenül járja a' körtáncot» mondja — Virág Benedek Horatius nyomán¹; a «borzas faunok és satyrok kergetik a félénk nymphák seregét» (Virág); nyáron «Kalongya rendeit Ceres kirakta holdjain» (Kazinczy). Baróti szerint pedig

Mennyi kalászszal haboz Tzeres, ősszel Jakkus,
Hány gyöngyből füz-fel fürtöt venyigékre.

Ősszel Pomona szedi gyümölcseit: «Im kezeit Pomona gyümölcsfáinkra kinyújtá», mondja Dayka Horatius «Pomifer autumnus fruges effuderit»-je után; télen «hó közt jár Jupiter és az erdő Thrácia vadlelkü Boreását szenvedí.» (Virág)² A tavasz örömeit is Horatius szemével nézik. Virág szerint

Hátrál naponkint a' henye Tél. Kődös
Setéte fogyton fogy, közelit vidám
Arczú Tavasz, s biztat Dunánkra
Árvai szálakat és fenýöket.

Themis, az igazság istenasszonya, örködik a törvények fölött, és «a ki a vallást kineveti, gyilkos Furiák emésztik azt.» Aki pedig nem tiszteli a múzsákat, arra «nem vár Ditsósség oszlopa sirján túl, neve sints az Erdem' Temploma' faljainn kimetszve,» hanem «Flegeton rabja lesz» és «Léthének usza mély fenekét neve mind örökké». Mert egyedül az «integer vitae scelerisque purus» és a «dignus laude vir» mondhatja el:

Testem' kérgeit ám zárja-le hant alá,
Nem bánom; de nevem' nem teszi semmivé:
Oh Muzsák! ti felettem
Azt oszlopra kimetszitek.

Igy léssen örök nevem. (Nagy Ferenc.)

Az ó-klasszikus iskola úttörői, a lelkes triász: Baróti, Rajnis és Révai természetesen inkább a klasszicizmus külső-ségeit látták meg és utánozták. Teszem Rajnis és Révai a

¹ Gratia cum Nymphis geminisque sororibus audet ducere nuda choros.
Hor. Carm. IV. 7.

² «... et imbres
Nivesque deducunt Jovem; nunc mare, nunc silvae
Threicio Aquilone sonant.» Hor. Epod. 13.

«nonum prematur in annum»-ot szó szerint megtartották. Így Rajnis könyve, *A magyar Helikonra vezető kalauz*, mint maga mondja: elkészült 1773-ik esztendőben; azután «miglen Horatiusnak ama mondása szerint: „Nonumque prematur in annum”, a kilenczedik esztendőt várom, T. Szabó Dávid professor úr és T. Révai M. az Áhitatos oskolák szerzetes Fia számos verseket írtak.» Révai pedig ekkép nyilatkozik: «E' már kilenczedik esztendeje, hogy Alagyas verseimből valamit mutatóba botsáttottam közre». Ilyen külsőség, a mecenások éneklése, a metrumok merev követése és a könyvekre való felosztás mellett, hogy költőink verseikben szívesen használják a Lyde, Lydia, Glycera, Lámia, Maecenas, Chloe, Mellitta, Phyllis, stb. szóval a horatiusi költészet neveit.

De leginkább bizonyítja a kultusz bensőségét, hogy költőink úgy beleélték magukat a horatiusi költészet egy-egy alapangulatába, hogy azt még külső életükkel is visszatükröztetik. Hiszen majd mindegyiknek megvolt a maga Sabinuma vagy szent Tiburja, hova áldozni jártak a laurussal övezett Apollónak és «Helicon szelid leányainak» (Rajnis), hol Apolló «boldog bőséggel önti a tollakba szavát», hol a poéták «a szent forrásba merítik edényeiket», hol a «Múzsák kútja magyar táncra ugratja vizét» stb. (Révai *Alagyai*.) Csak Baróti Virtjére, Virág budavári, Orczy «tarnaörsi magányá»-ra, Kazinczy Széphalmára, Kis «Baráti hegyei»-re («az én Tarentumom a baráti hegyek»), Kölcsey Csekéjére, Vitkovics Roffjára, vagy Dukai Takács Judit Patyjára kell gondolnunk. De bármi a neve is a magyar Sabinumnak, Tiburnak vagy Tarentumnak, e kies, szent magányba járnak költőink áldozni Horatius szellemének. Olyan ez a magány, mint valamely görög templomberek, mint egy *temenos*, melyben az istenkép helyét Horatius foglalja el repkénnyel vagy borostyánnal körülfuttatott oltáron. Milyen volt ez az oltárkép, nagyon bajos volna megrajzolni; de nekünk legjobban tetszik az a kissé elmosódott írói arckép, melyet P. Horváth Endre metszett róla Boldogréti Vig Lászlónak:

Nem hadi tárogató, nem ügyek viselése, nem a nagy
Tenger' színe fölött repülő gallyákra botsátott
Csalfa remény élesztte tüzet *Flaccusnak* örökkön
Zengő lantjában: Tiburnak csendes ölébe
Dülve, miként tetszett, a Pieridákkal enyelge...

És mivel nagy ideáljuknak is «Ille terrarum... praeter omnes Angulus ridet», ők is csak így dalolhattak:

A világ minden szugolyái közt, óh,
Széphalom! nékem te nevensz leginkább.

Gyertyános liget vagy mosolygó gyümölcsös öleli körül az oltárt az elmaradhatatlan szillel vagy nyárfával, melyre

épen oly kedvvel futtatják föl a szőlővesszőt, mint Horatius parasztja. «A bor' hajlékony ága Szilfánkat átölelte», olvashatjuk Daykánál, Kissnél pedig:

Majd a szőlővesszőt kellemes munkával
Párosítja keze a' magas szilfával,

akárcsak Horatius boldog parasztja, mikor «*Adulta vitium propagine Altas maritat populos*», vagyis miként Baróti fordítja: «Szálás jegenyével öszve házast szőlő-venyikét.» És itt a kis kertben «száz ágra kioszlik aggságuk», mert majd a

Kertben veteményt szaporítani, s ottani fákat,
Majd a vad tövöket (kell) nemesíteni jobb faju szállal,
Majd kert vagy szőlőmunka mulatja kezét.

(P. Horvát Endre, *A boldog öreg.*)

A kertet vagy ligetet rendesen patak szeli át — szintén a horatiusi minta szerint (Carm. I. 7. «*uda mobilibus pomaria rivis*») és «Amíg a Zefirnek gyenge lehelleti ápolják» lantját, addig a költő Deliusszal (Carm. II. 3.)

A gyepe dőlven a' pataknak
Partya fölött magát kinyugossza. (Virág, *Lantomhoz.*)

A gyümölcsös végiben terül el az «agellus» is, a kicsi, «karcu» mezei jóság, melynek megvan mégis az a megbecsülhetetlen tulajdonsága, hogy ősi örökség, és így szívők szerint zenghetik rajta a független visszavonulás évezredek «evangéliumát»:

Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fenore.

Szabadon énekelhetik egyéb gondolatait is: az arany középszert, továbbá a szintén erős visszhangot támasztó «*paucis contentum vivere*» és az «*amare nemora, fugere urbem*» szállóigéket.

Horatiusom! Kedves tanítóm s barátom
Menjünk a mezőre! . . .
Az boldog az égtől, ki középsorsot nyér,
Mellyhez sem irigység, sem gyalázat nem fér,
Ki kerülvén honnja fényes tisztségeit,
Onn ökrein szántja ősei földjeit . . .
Én is ott felejtvén az várost, s gondjait,
Élem a' szabadság' s a' tavasz javait.

(Kiss János, *Horatiusához.*)

Vagy ugyancsak nála:

Boldog ki hivságot megvetvén szívében,
Bölcsesség, barátság 's szerelem ölében,
Csendes falai közt ősi örökének,
Függetlenül tölti óráját éltének. (Kiss J., *Boldogság.*)

Orczy Lőrinc meg így énekel:

Közép szerencsében vagyon a boldogság,
Főképp ha kötve van ehhez a szabadság,
Felelte valóban nincsen állandóság,
Nem függni senkitől, csak ez a királyság.

Horatius mondja, higyük el szavait,
Ő is megesmerte világ játékait,
Úgy tartja, ki nem fél, ki semmit se áhit,
Ily élet egyedül, más nemis boldogit.

Virág is utána zengi:

Majd ha serénységed sok fundust szerz, ha tanácsát
Flaccus bátyánknak megeléged: «rem facias, rem»,
A zajos életnek szélvészit hagyj oda másnak,
S a csendes muzsák közt élj hasznára hazádnak.

Vitkovics is nyíltan bevallja, hogy:

E mestert (*Horatius*), ki magányában bölcs életet élvén,
Hexameterbe szokott levelezni barátival, én most
Mintául követem . . .

És a kert lombjai közt rejtőzve, mint Horatiusnak, nekik is megvan kis *villulájuk*, mely azonban korántsem oly fényes, mint a mester tiburi otthona. Legtöbbször egyszerű, szalma-fődeles, Philemon és Baucis gunyhójára emlékeztető hajlék, mint Vitkovics festi a magát:

Szállásom szeretett nénémnek szalma-fedéllel
Bévont háza; kevés, ám kívánt házi vagyonnak
Teljes; ebédem igaz magyar ízzel főtt eledelkék;
Kis sültből vacsorám, italom vén nedve Egednek!
Mindenem, ami elég, megvan . . .

Lantjuk ott csüng «a szelid nyárfa ágán» és visszhangozza hűségesen Horatius minden szíve dobbanását. Ha a nagylelkű mecénásokat, Pybereket, Kondékat, Festeticheket, Dréta Antalokat, szóval «tehetős gyámolókat, oszlopokat» kell magasztalni, vagy *Carmen lugubret*: a *Quis desiderio sit pudort* kell utána sírni, vagy a természet és tél örömeit, főleg a «hieme indulendum voluptati»-t, vagy az idő, a költői hivatás becsét és az élet okos élvezetét kell zengeni, vagy a mulandóság fájdalmas érzése száll lelkükre és ennek kapcsán az elvont fogalmak egész sorának kell szinte aetheri testet ölteni: hol találának milderre oly utolérhetetlen mintákat, mint épen bálványozott Horatiusuknál?

Ezért tűnik a figyelmesen vizsgálódó elé klasszikus-kori íróinknál, szinte az unalomig ismétlődve, majd ez, majd az a horatiusi költemény, «hic et ubique», mint Hamlet előtt atyja szelleme. Úgy hogy amit Erdélyi János tanulmányában kissé elfogultán mond Berzsenyiről, többé-kevésbbé alkalmazható majd

mindegyik klasszikus-kori költőnkre. Erdélyi ugyanis ekkép ír: «a classicus időnek, különösen azon philosophiának, melyet Horác vallott, alapeszméi, kedvenc tárgyai tul a rendin pártolvák Berzsenyi által. Ő a mulandóságot, melyről elég egyszer szólani, tizenöt különféle versben és gyakran helyen kívül emlegeti, akár *vig Chloët* zengjen, akár a *Magyarokhoz* írt orcaégető feddéseit... Másik kedvenc eszméje, a megelégedés előfordul tizenegy helyen s aztán e két eszmére vonatkozó társ gondolatok: a bölcsesség, az idővel élés nem ritkán és oly bőven, hogy elhatározzák Berzsenyi költészetének egész színezetét, vagy költőnket másolóként mutatják fel szemünkben, melynek eredetie Horác.»¹

Horatiustól tanulják el a tömeg, a «profanum vulgus» megvetését is. Kazinczy pl. szándékosan úgy ír, hogy a «seregnek ne tessék».

És ha csüggetegség borul szívükre, biztató lángoszlopként villan eléjük az *Exegi monumentum aere perennius!* Valóban Virágnak attól a kijelentésétől: «A jövendő nyom koronáz», fel egészen Petőfi «költői álmá»-ig, hány költőnk szívét dobogtatta meg a jövendő dicsőség édes reménye!

II.

Horatius hatása a magyar költészetre.

A nagy római költő hatásának forrásai elsősorban ódái és még inkább episztolái. Ha figyelmesen körültekintünk klasszikus-kori költőink árnyas, misztikus poétai berkeiben, a szelíd nyárfán csüngő líra közelében mást is észrevehetünk: ott láthatjuk tripuson szent könyvüket, bibliájukat, melynek címlapjáról már messziről felénk ragyog: *Epistulae Horatii*. Ez az ő kánonjuk, legfőbb tribunáljuk, ez az ő izlésük kódexe — utasításaira, mint legfőbb ítélőszékre hivatkoznak. Kivált az *Ars poetica* abszolút norma lesz a kritikában. Csak rá hivatkoznak, ha bizonyítani akarnak. Mert Virág szerint: «Huic peperere libro secula nulla parem.»

Egyébiránt Virág Benedek egész poétikai gondolkozásmódját az *Ars poetica* irányította. Ugyanaz szabályozta a nyelvészet és költészet terén tett minden lépését. Nem is vehetjük tőle rossz néven, mikor «annyira tele szívta magát a horatiusi költészet nedvével, hogy ez mintegy kiszivárog verseinek minden pórusából.»

Az 1807-ben kiadott és a pisdi levél prózai fordítását tartalmazó *Horatius Poetikája* elé egy huszonöt lapra terjedő értekezést írt, melyben először is hangsúlyozza Horatiusnak világra szóló dicsőségét és az *Ars poetica* nagy jelentőségét,

¹ Magyar Szépirodalmi Szemle 1847, újra *Pályák és pálmák*, 79. 1

azután a poétika célját ekkép határozza meg: «Mivel Horatius e munkájában a költeménynek legfőbb nemeiről szóll, milyenek az Epopeja, Tragédia és Komédia, szükséges dolognak ítéltém itt rövideden előszámlálni inkább, mint magyarázni azokat a részeket, melyekből egy nagyobb költemény áll és ékességet véssen.»¹

Nagyfontosságú és a folyóiratokat pótló levelezésükben is Horatius az irányadó. Kazinczy Kis Jánoshoz írt LXXXI. levelében így nyilatkozik: «Tanácsod azt cselekszi, hogy most arra törekszem, hogy epistoláimat vagy 20 számra vihessem, s akkor kiadom. Ezek mind Jambejonokban lesznek írva. Ezek után scandált, rimes és egyenetlen (majd hosszabb, majd rövidebb sorú) versekben fogom írni epistoláimat. Az újabbakban könnyebb, elevenebb tónust viszek, ezeknek a' mostaniaknak tónusok komoly és karakterek épen úgy Hochsinn, mint a' *Horátzéinak* a bölcseséggel öszvepárosított bolondoskodás, vagy inkább bohóskodás.»

Kazinczy és Baróti még a nyelvújítás jogosultságát is az *Ars poëticából* bizonyítják. Ebből az epistolából, melyet Beöthy Zsoltként «az egész európai költészet minden hegye-völgye visszavert, mint valami örök szózatot»,² válogatják az alkalmas fegyvereket esztétikai, nyelvészeti és metrikai harcaikban is. Csak egy dolgot említünk meg. Az *Ars poëticából* tanulják meg a választ a Kazinczytól később fölvetett kérdésre: «Természet szül-e jó költőt vagy képi művészet?» És arra a meggyőződésre jutnak, hogy a jó írás forrása a «bölcs ész,» a «recte sapere,»³ mely később Boileau poétikájának alapfogalma lett a *raisonban*.

A pisói levél hatása alatt született meg a magyar prozódia is. Kazinczy vitatkozásai alkalmával is többször hivatkozik Horatius epistoláira. «Az a per, ugymond, a' melly íróink között régolta villong, hogy nyelvünket kell-e, szabad-e, a' Nyugoti nyelv geniusa szerint modellezni... még mindez ideig decisio nélkül van... Debreczen ott akar maradni mindég, a' hol volt. Azon felyül, hogy az emberi lélek természetével ellenkezik, *ellenkezik a Horátz tanításával is...*» Nagy Ferenc meg *Ódák Horátz mértékeinn* c. munkájának II. toldalékában ekkép védelmezi a mértékes vers jogosultságát: «A Rómaiak-is, kik mint egyéb szép Mesterségeket, úgy a Poézisbann való jóízlést-is a Görögöktül tanulták... megtartották a' hangok' mennyiségét vagy a' szótagok' mértékét. Hogy egyebeket elhagassak, *Horátz* a' maga Ódáit, mellyeket minden századok

¹ Az érdeklődöt utaljuk Szeremley Barna: *Virág és Horatius* c. tanulmányára. A kisújszállási ev. ref. főgimn. 1894-5. évi program értekezése.

² Beöthy Zsolt, *Horatius és Kazinczy*, 1890.

³ «Scribendi recte sapere est et principium et fons.» *Ars Poët.* 309. sor.

becsültek, mértékenn írta, és a 'Görögök' módjára olly szorosán figyelmeztett, hogy azt megváltoztatni nem bátorkodott, a' mint maga is megvalja *Leveli I-ső Könyve' XIX. Levelének 27-ik versében*: — — — *timui mutare modos et carminis artem.*»

Általában Horatius episztoláinak, kivált a pisói levél epigramma-koszorújának legszebb virágaival ékesítik mottóként poétai munkáikat. De még fényesebben igazolja Horatius tekintélyét az, hogy az elismerés koszorúját is a római költő kezével osztogatják:

Hallá Elysium berkeiben Horác
Szent árnyéka hazám bardusa énekét,
És réz pyramisán, melyet emelt maga,
Néked fő helyet engedé...

— éneki Csokonai Virág Benedeknek.

1. Szabad utánzatok.

Legerősebben nyilvánul Horatius hatása a magyar költészetre az úgynevezett szabad utánzatokban. Azt a sajátosság költői eljárást illetik ezzel a névvel, amely mintegy közbül áll a fordítás és az átdolgozás között: az író megtartja az eredeti költemény kompozícióját, követi, gyakran lépésről lépésre, eszmemenetét, néha még motivumsorát is, de a költeménynek egy-egy fordulattal egészen más élt ad, vagy azt klasszikus vonatkozásaitól megfosztva, magyar környezetbe helyezi és a költő eszméit modern, illetőleg magyar történeti példákkal illusztrálja, vagyis Verseghyként «magyar vért ereszt bele.» Idegen származású költői anyagot az eredetiség színében föl-tüntetni a mai tisztultabb felfogásunk szerint nem rokonszenves eljárás, csak akkor tudjuk megérteni és igazságosan megítélni, ha megbarátkozunk annak a kornak viszonyaival.

Olyan korban, mikor a magyar irodalom megfelelő előzmények hiányában idegen minták után volt kénytelen indulni, egészen természetesnek látszik Toldy¹ következő megjegyzése: «Az eredetiség dolgát Verseghy és kortársai — mint a németek Hagedorn idejében — nem igen szigoruan vették: ott francia, itt német motivumokra akadunk szélteben; s a hol emlékezetünk nem istápol, hajlandók vagyunk ilyeneket feltenni.» Sőt a haladás utáni vágyakozás annyira háttérbe szorította az eredetiségre való törekvést, hogy teszem Kazinczy megdicsérte Berzsenyi *Magyarokhoz* című ódáját, de megróttá, amiért nem követte szorosabban «Horác ideáit». A lelkes újító, ugyanis tárt karokkal fogadott minden «Xenidiont», azaz Idegenkét, szép idegent. Nyíltan kimondja Berzsenyihez írt levelében,

¹ *Irodalmi arcképek. Verseghy élete.*

... Hallottam a
 Quirina s a szép Maeonis dalát,
 S a mit Torquata s Louison s Goetchen zengtek;
 S pártáik elhullott virágaiként
 Pártámba fűzöm e völgy diszei mellé;
 S kényem szerint eldallom bérczeinknek,
 Mind a mit tölök eltanulhaték...
 Csak a butát rettentí az a mi még új.
 Külföld termése volt a rózsá is,
 A művelés belföldivé tevé,
 S hespéri eget szítt e tetők gyümölcse.
 Jer, halljad lantom zengzetét. *Ne kérd,*
Mindig enyém volt-e? Most már enyém.

«Irodalmunknak ebben az időszakában, írja Radó Antal, mikor a műfordítás szinte előterében állott a költői tevékenységnek, mint a nyelv megújulásának és az izlés finomodásának egyik legfontosabb eszköze, sokszor és sokat foglalkoztak a műfordítás elméletével is. Egész kis csatázó irodalom támadt annak legfontosabb problémái körül.» Érthető, hogy ebben a korban elméletileg is megpróbálták megalapozni ezt a felfogást. A fordítás követelményeit vizsgálva, voltak, akik az eredeti szövegek hű tolmácsolását követelték — mások azonban a hű átültetést szolgálai, az akkori terminológiával: *rabi* fordításnak bélyegezték; ennek a felfogásnak hatása alatt fejtette ki Pétzeli Rájnissal és Batsányival szemben a «szabad fordítás» elméletét és megteremtette a szabad utánzásnak azt a veszedelmes és sikamlós elvét, mely megengedi, hogy az író tetszése szerint rövidíthesse, bővíthesse, vagy átalakíthassa az eredetét.

Érdekes jelenség, de könnyű megfejteti, hogy a szabad utánzatok divatja éppen a klasszikus iskola körében nem vert gyökeret. Első tagjainál szabad utánzatokról nem is beszélhetünk. Baróti, Szabó, Rájnis és Révai a költészetet is tudománynak tekintvén, mint Bánóczy¹ megjegyzi, inkább csak a külsőségekhez, a formához tapadtak. «Szolgai utánzással követték példányaikat, a nélkül, hogy azok nemes egyszerűségét elsajátítva valami remeket nyujthattak volna.»² Virág Benedek azonban a formát már nem tekinti pusztán technikai dolognak, hanem az általa kedvelt klasszikus szellem megnyilatkozása módjának. S ha túlzás is, amit Virágról hirdetnek: «Virág a bölcselmi és hősi óda megalkotásában többször követi ugyan a római 'biformis vates' (Horatius) vezérfényét, olyanformán, mint Voss Homerost; de önállóságát mindvégig megőrizte, mert folyton támogatta az eredetiség legerősebb biztosítéka: a nemzeti érzület. Költészete a legutolsó izzig magyaros szellemtől áthatott művészet, és így mellette Horatiusnak csupán a lelki rokon szerepe jut...» — bizonyos, hogy

¹ Révai élete, 178. l.

² Bodnár Zsigmond, Életképek, 1876. 515. l.

jóval eredetibb a triásznál s ritkán él a szabad utánczás kétes becsű jogával.

De figyelembe kell vennünk Virágnak mély vallásosságát is, amire legtöbbször ügyet sem vetnek, pedig ez emelt Soracte bérceként szétválasztó falat, áthidalhatatlan ellentétet a katolikus pap és a pogány költő közé.

Virág *Poétai munkái* élére ezt a mottót választotta: «*Élni siess!*» A felületes olvasó talán kissé epikureusi ízűnek találja, amint sokan félre is magyarázták, de ha a nyomban rákövetkező Seneca-idézetet olvassuk, azonnal megértjük, hogy az a jelige a legerélyesebb hadüzenet minden «Epicuri de grege porcus»-nak (Hor. *Epist.* I. 4.) és korántsem a «Carpe diem» (Hor. *Carm.* I. 11.) fordítása. «Mi Lucili, idézi Virág, *propera vivere et singulos dies singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est.*» (Sen. *Epist.* 101.)

Ilyen mottóra nem is következhetett más *Előszózat*, mint az alábbi:

Versezeted legyen ártatlan', s fog tetszeni minden
Szívnek, mely a' jót csak jó képében akarja
Érzeni', s mint magot a' szántóföld venni magába...
...Irr', s azzal emeld a' nemzeti lelket;
Földre ne húzd, mert az nem földi...

És hogy milyen mereven, szinte túlzó puritán módra megtartotta ezt a programot, kitérünk abból is, hogy összes poétai munkái között csak *három* szerelmes költemény akad. Ezek is olyan óvatlan pillanatokban csendülhettek meg lantján, mikor kedvelt Horatiusát forgatta. Ez gyakorta megeshetett, mint saját vallomásából is kiderül:

Néha *Horatiusunk* könyvével töltöm időmet,
Néha pedig Tacitus 's ennek szívbéli barátja
Plinius és egyebek gerjesztik kedvre 's dologra
Fáradt elmémet...

Ilyen ráfeledkezés eredménye ez a kedves kis dalocska is:

Nem félsz Kloé, mikor gyenge szerelmeit
És ártatlan nevedet pengeti hurjain,
Flakkus, Római Szirén?
Féllj, s fuss tőle hamar, hamar!

És im! mint mikoron hallja, hogy a' vadak
Ordítanak, megijed hirtelen a kis őz,
S félénk anyja megé fut,
Úgy tett Kloé: futott, futott.

Aki Virág eme szabad utánczatát összeveti Hor. *Carm.* I. 23. *Ad Chloen*¹-nel, vagy *Phyllishez* írt «hangzatkáját» (szonettjét) Horatiusnak *Ad Lydiam* c. versével (*Carm.* I. 25.), annak éreznie kell, hogy «Virág szíve világa becsukódott

¹ Horatius e dalát Verseghy is utánozta szabadon *Klárrikához* címen.

virágkehely, mely a szerelmet nem ismerte.» Éreznie kell, hogy az «Élni siess!» szelíd, de határozott tiltakozás Horatius Evoé! Io Bacche! felkiáltásai és egész bölcselete, világfelfogása ellen. Ha pedig a *Lidiára* írt dala után elolvassuk a római költőnek *Ad Lydiam* (*Carm.* I. 8.) c. versét, bámulattal élvezhetjük azt a hihetetlen könnyedséget, mellyel Horatius hatása alól oly mesterien kisiklik. Érezzük, hogy Horatius lelkes tisztelője, de sohasem válik uszályhordozójává.

A deákos iskola fejlődésében Berzsenyi költészete a harmadik stádium, a tetőpont. Nála már nem beszélhetünk szabad utánzásról — aki, mint Erdélyi János, szabad utánzatokat, Horatius-másolatokat keres költeményei között, az vét az igazság ellen. Berzsenyit hatalmas költői tehetsége kiemelte az utánzók köréből, de ízlése is tisztultabb, költői tudatossága is erősebb volt, mintsem a szabad utánzásnak művészi szempontból alacsonyabbrendű eljárásához folyamodjék. Az ő Horatius kultusza köztudomású, más, nemesebb irányban érvényesült költészetében: megtermékenyítette azt. Erről majd a következő fejezetben.

Horatius a szorosan vett klasszikus iskola határain túl is erős nyomokat vágott a magyar irodalomban — sőt épen itt, a századvégnek az iskolán kívül álló költőinél találjuk a legtöbb és legérdekesebb szabad utánzatot. Sorukat megkezdte még a XVII. században Rimai, folytatta a XVIII. század közepén B. Orczy Lőrinc, majd Kis János és P. Horváth következtek, Kazinczy meg épen nyíltan bevallja, «hogy Horátnak nekem iskolai esztendeim óta mindennapi Breviáriumom volt», Verseghynél és Vitkovicsnál pedig a szabad utánzat valóságos művészeti programmá érett.

Verseghy katolikus pap és mégis vidám életörömket énekelt. «Anathéma nehezedett tehát a szegény költőre, úgy mond Toldy Ferenc, ki mindhiába praedestinálva lévén az éneklésre, dalokat írt, dallamokat szerzett, azokat zongorája vagy hárfája mellett énekelte.» Nagy szenvedései, fájdalmai között mily meghitt, bizalmas barátsággal szólítja meg *Horatiushoz* című költeményében a nagy római költőt! Bánatos lelkében ott zsong még a *Carm.* I. 22., az *Integer vitae scelerisque purus* kezdetű bájos dal, melyet igazi költői hivatottsággal és finom műérzékkel a következő szép utánzattá formál át lelkében:

Belmocsok nélkül ragyogó igaznak
Elhiszem, Flaccus, hogy epés nyilakkal
Tölt tegez nem kell, mikor a vadaknak
Járja lakásit.

Téged a farkas, noha fegyveretlent,
Elkerült önként, mikor a ligetben
Bútanál szívvel Lalagét dalolván
Szerte bolyongtál.

Ámde más törvény van az embereknél!
 Emberek voltak, kik irigyen engem
 Laura karjából idegen helyekre
 Messze ragadtak.

Üzzön el zordon havasokra sorsom,
 Hol gyümölcságak sohasem virítnak,
 S a deres földek beborítva nyögnek
 Lusta ködökkel.

Üzzön a naptól kiaszott hegyekre,
 Hol ruházatlan feketék tanyáznak,
 Laura lesz nékem szeretőm örökké,
 Laura barátóm.¹

Ebben az átdolgozásban láthatjuk Verseghynek azt a törekvését is, mellyel az átültetett idegen termékekbe «magyar vért» akar érszteni. Egyes gondolatokat, melyek megtetszettek, bővebben kiszínezi, a neki meg nem felelőt elhagyja és helyöket eredeti, új gondolatokkal tölti be. Erre céloz Toldy Ferenc is, mikor azt írja, hogy «Verseghy nem fordított, még ahol eredetijére hivatkozik is: hanem *oly szabadon, annyira a maga módja szerint alakít*, s annyi könnyedséggel, vidorsággal . . . , miszerint hajlandók leszünk hinni, hogy ki így tud írni, bizony feltalálásában sem leendett hiány, ha azt föladatává tűzi ki.» Finom izlése és kitűnő technikája művészi magaslatra emelte az átdolgozást és az Édes Gergelyék kontárkodásával szemben is polgárjogot szerzett a szabad utánzatoknak.

Nem igen maradt el tőle a művészi utánzás terén Vitkovics Mihály, a kedélyes egri poéta sem. Horatiusszal kötött benső barátságát sok levelében emlegeti. Így Horvát Istvánnak szívesen bevallja, hogy:

Én koszorus *Flaccust*, kedveltemet olvasom egy-két
 Ódáig s kifutok napkölte elébe...

Kovács Sámuelnek megírja, hogy

E mestert (*Horatiust*), ki magányában bölcs életet élvén
 Hexameterbe szokott levelezni barátival, én most
 Például követem...

Tőle kölcsönözte *Életphilosófiáját* is, melynek csak a formája friss, modern, de alapeszméi a tiburvölgyi stoikusba oltott Anakreoné.

Vitkovics gyakran eljárógatott Sabinumba és ott nemcsak egyes gondolatokat és fordulatokat lesett el, hanem pl. a Horvát Istvánhoz írt költői levelében Horatius egész életbölcseiségének magvas reprodukciójára, sőt teljes költemények művészi utánzására is vállakozott. Legtöbbje mellől nem felejtí el annak

¹ A versnek erős élményi alapja van, s ez fokozza érdekességét. Kár, hogy épen a megindítását egy mesterkélrt, költőietlen szólam rontja. *Szerk.*

jelzését, hogy «Horácz után», de az *Imréhez* címzett mellől elhagyja. Pedig az egész szabad fordítása vagy művészi utánzata a Hor. *Carm.* I. 9-nek, mely igen sok költőnket csábította versenyre:

Nézd mint fejérlík hóval *Eged* hegye,
Milyen teherrel fődte le bérceit
A tél, s malomhajtó folyónknak
Kis teteit bepadolta a jég.

Tüzelj erősen, hadd legyen a szobád
Meleg, s *galáriszín* negyedévvivel
Imrém, tiednél jobb torok nem
Iszsza—csapold tele bő kupádat.

Istenre bizd a többit... Egész világ
Nagy állapotját ő maga kedvire
Forgatja s egy pillanatára
Szél zivatarjai csendesülnek.

Mit hoz reád a holnap, azon soha
Se búslakodjál; tartsd nyereség gyanánt,
Ha több napot nyujt sorsod, édes
Lányod ölébe heverve s táncz közt

Éld világod, míg szösz hajad őszbe nem
Keverte vénség bús kora; járv mezőn,
Ligetbe Nancsiddal, s kirendelt
Tájba dadogj vele estvelenkint.

Ha most melléje állítjuk a horatiusi *Vides, ut alta stet nive candidum*ot, nem mondhatjuk, hogy egy a két költemény, de azt sem, hogy különböző. Itt egyedül Ovidius szellemes mondása talál: «facies non una, nec diversa tamen.»

De Vitkovics ezen szabad utánezata egyúttal átmenetül is szolgálhat Édes Gergelyék különös felfogásához: a legszebb horatiusi költeményt már sajátjuknak tekintették, ha a római költő Thaliarchusa helyett Imrét, Lydiája helyett Náncsit, «quadrinum merum»-a helyett «galáriszín negyedévit», vagy jó «Badacsony borát», Soracte helyett Egedet szúrták az ilyen furcsán «elgyűrűzött», elidegenített szövegbe. Még szerencse, hogy olyan költeményeken végezték ezt a sajátságos «vivisectiót», melyek általános emberi érzelmeket zengenek, s amelyeket egy-két ügyes vonással játszva meg lehetett fosztani klaszszikus vonatkozásaiktól, s így színmagyar környezetbe, talajba ültethették. Talán épen ez az oka, hogy egy horatiusi költemény sem talált annyi átdolgozóra, vagy utánezóra, mint Horatius eme *Téli dala*, a «hieme indulgendum voluptati» oly visszhangos éneke.¹

De Vitkovics téli dala még másra is lehet példa.

¹ Verseghynél ily címen olvassuk: *A tél*, Daykánál *Imréhez*, Édes Gergelynél *Dana Fannihoz*, Berzsényinél *Horáczhoz* címezve. Stemplinger szerint a német irodalomban is hatalmas visszhangot keltett ez a bájos téli dal.

Az az újabb fejlődés, mely nemzeti irodalmunk aranykorának nagy alakjaiban érte el tetőpontját, nagyon is különböző törekvések eredője. A kettős elv: idegen irodalmak remekein nevelt ízlés, de e mellett mindenekfölött magyaros szellem, újabb irodalmunk első munkásainál tökéletes összhangban egyesül s mint az újító törekvések külön és kizárólagos iránya jelentkezik. És ez természetes. Itt új, alapvető munkáról volt szó — hosszú idők mulasztásai után. Első és legfőbb dolog volt, hogy irodalmunk és az egyetemes irodalom közt meg legyen az éltető kapcsolat, amely nélkül minden haladás lehetetlen, hogy tehát elszigeteltségünkéből kiemelkedve, a művelt nemzetek eszméinek világát tárjuk fel magunk előtt.

Az első lépés ebben az irányban Bessenyeinek és társainak örök és főérdeme marad, mert ezzel megnyitották a haladásnak egyik forrását. A nyomukban induló deákosok és németesek csak abban tértek el, hogy mintáikat másutt keresték. Egészen más irányban haladnak a magyarosok, akik folytatni akarják a régi magyar költészetet. Nekik semmi közük a haladó külföld eszméihez, elsősorban magyarok akarnak lenni ízlésben, érzésben és formában. Ezzel megnyitják költészetünk fejlődésének másik forrását: a nemzeti érzés és gondolkodás világát.

Az első lépések után a természetes fejlődés következő mozzanata csak a kizárólagosság fokozatos levetkőzése lehetett, vagyis a különféle irányok, eszmék és formák egyesítése nemzeti szellemben. Ennek az ideális magaslata, melyet legnagyobbjaink műveiben szemlélünk, még messze van ugyan, de már is érzik az egyeztetők törekvéseiben.¹ Vitkovicsnál talán még sejtelem-szerűen, de Verseghy műveiben a legnagyobb tudatossággal.

Haladni teljes erővel, fordítani, kölcsönözni, utánozni «imperterrite» minden korlát nélkül, szabadon, hogy minél inkább kivetközzék az eredeti összes sajátságaiból és annál jobban feszüljön rajta a magyar köntös, mely alatt még csak ne is sejthesse senki az idegent: ez volt az egyeztetők programja. A haladás után való erős vágyakozás eltörölte a szerzői jog ősi tiszteletét és szemet húnyt a leghatározottabb plágium fölött is.

De ami Verseghy és Vitkovics ügyes kezében remekbe formálódott, Édes Gergelyék utánzataiban kontármunka lett. Pedig Édes Gergely valósággal bálványozta Horatiust. *Horáciushoz* c. versében így szólítja meg:

Oh nagy Római költő!
És híres cziterázó,
Bölcs Mester...
Engedd meg nemes árnyék!
Hadd nyuljak cziterádhoz,

Hogy... némelly éneked' édes
Hangját *megmagyaráz vánn*
Elpengessem egyenlően
Felvontt húrjaidonn...

¹ L. Madarász Flóris, *Verseghy Ferenc válogatott lírai költeményei.* 7—8. l. Magy. Könyvtár.

És jóllehet nagyon sokat fordított Horatiusból s valósággal bujta az *Ars poëticát*, talán ő követte el a legtöbb merényletet ellene. A kontár átdolgozásnak valósággal elrettentő példajaként csak *A magyarokhoz* c. XV. *danájára* hivatkozunk. Az első két versszakban még úgy ahogy nyomon kíséri a *Carm.* III. 3.-t:

A' nagyra termett férjfit igaz' helyes
Feltételéből semmi kinem-veti (igy!)
Sem a' kegyetlen Márs' haragja,
Sem zivatar, se reá dühödt nép.

Sem tűz, sem árvíz elnem-jesztheti (igy!)
Sem bögve dörgő fellegek ostroma:
Bár Ég szakad, bár föld omol rá
Megnem-jedve borúl porába.

De a 3. versszakban már elkapja «magyarázó» kedve, és több strófán keresztül elmélkedik a dicsőség és virtus becseről. Majd ismét Horatiusra esik pillantása és a latin költemény harmadik versszakát jól-rosszul ekkép fordítja:

Illy szerrel indult Herkules a' veszély'
Torkába' s ezzel győze hatalmassann:
S Polluksot ezzel nyerttnek írják
Széket az Égi tüzek' sorábann.

Majd teljesen honi környezetbe ragadja a szép horátiusi ódát és így folytatja:

Ez által indult Attila dúlni fel
A' nagy világ' szebb részeit és ugyan
Ez által ejté Honnosinknak
Mennykövező kezeikre hajdon.
Ez által álltak hét Kapitányaink
A már törésben volt Magyar-Ég alá
Atlászi vállakkal merően,
Hogy lene-törne, omolna széllyel...

Erre egész sereg magyar történelmi példával teljesen kiforgatja az eredetét összes szépségeiből. Bizonyára ilyenek láttára jajdult fel Kármán József (Uránia III. kötet *A nemzet csinosodása* c. tanulmányában). «Elmellőzöm azt, hogy hányszor sóhajtott sok szentségtörő kéz alatt némely nagy szerzőknek *árnyéka*, midőn azt levetkőztették tulajdon érdemeiből és *rongyaikkal* ruházták fel; hogy önnön saját ereje és nagy lelke az írónak elveszett gyakran, és lett belőle egy idétlen habarékja a józan okosságnek és eszelősségnek...»

Így valósította meg Édes Gergely és iskolája Péczeli szabad fordítási elméletét!

FEJÉR ADORJÁN.